

Привіт, мене звати Ірина Кукса, сьогодні 29 травня 2023 року. І це онлайн-інтерв'ю з Ярославом в рамках усноісторичного проєкту «Українські біженці в англійському секторі вищої освіти». Чи не могли б ви ще раз підтвердити, що дали згоду на це інтерв'ю?

Так, я дала згоду на це інтерв'ю.

Дуже вам дякую. Отже, моє перше запитання... Розкажіть трохи про себе.

Мене звуть Ярослава. Я з Києва. Я народилася в цьому місті. Саме в цьому місті я отримала свою... Саме там я ходила до школи, а також здобула вищу освіту. Я отримала ступінь бакалавра з політології. Згодом у мене був певний досвід роботи у стартапі, який займався онлайн-освітою. Потім я переключилася на ЗМІ, в основному на журналістику, комунікації, деякі медіа-проєкти під керівництвом міжнародних організацій в Україні. Тож деякі мої проєкти були пов'язані, наприклад, з просуванням рівності та різноманіття, зокрема, на сході України. Останній проєкт, який я завершила, стосувався Донецької та Луганської областей і Херсона, але це було ще до російського, повномасштабного російського вторгнення. Тож пізніше, власне, в той самий час, я здобувала ступінь магістра, і мій перший магістерський ступінь – це ступінь магістра з журналістики. Зараз я вивчаю соціальну антропологію в Оксфорді. І я маю на меті провести польове дослідження, пов'язане з роботою журналістів в Україні протягом першого року повномасштабного російського вторгнення. Ось, власне, і все.

Можете розповісти, яким було ваше життя до війни?

Так, звісно. До війни я працювала... Ну, я працювала в журналістських розслідуваннях, www.slidstvo.info, – це частина проєкту з висвітлення організованої злочинності та корупції. Це дуже крута українська медіа-компанія, яка брала участь у таких розслідуваннях, як Pandora та Panama Papers, і чий журналісти вважаються фахівцями, вартими довіри. Я вела комунікацію з їхньою аудиторією в соціальних мережах, але іноді це було щось на кшталт журналістики, бо це, так би мовити, соціальні мережі в медійному просторі, і, на мою думку, це не завжди лише соціальні мережі. І я пам'ятаю, як просто ... Ну, я почала цим займатися. Я завершувала навчання на магістратурі, планувала написати магістерську дисертацію. Мене тоді цікавила тема формування образу сучасної жінки і, власне, сім'ї, сучасної сім'ї, сучасних стосунків, і мене дуже цікавило, як це висвітлюється у засобах масової інформації. Також я планувала створити документальний фільм на цю тему, тому що в моєму університеті (а я закінчила Києво-Могилянську академію) була можливість зняти документальний фільм на цю тему. Але 24 лютого мій документальний проєкт про гендерні ролі та сприйняття стосунків у сучасному світі було перервано, і я зайнялася лише зйомками того, що відбувалося в перші дні повномасштабного вторгнення. Звісно, я працювала, і до 24 лютого у мене були зовсім інші плани на життя, але, на жаль, усе це було перервано.

А ви планували виїхати за кордон до війни?

Взагалі-то ні. Тобто до початку бойових дій, до повномасштабної війни. Я думаю, це важливо, тому що останнім часом я багато думала про те, що моє сприйняття подій, які відбувалися в Україні з 2014 року, було не таким, як... Тобто розумом я розуміла, що в Україні війна, у мене були друзі, які пішли воювати, друзі, які були волонтерами. Я також іноді допомагала, зокрема, жертвувала гроші або, скажімо, у 2014 році ми збирали якісь речі для армії. Тобто ми були задіяні у цьому, але не можу сказати, що це становило велику частину нашого життя. І тепер я кажу, що це... Це те, про що я багато думаю, і що певною мірою пов'язане з почуттям провини. Я просто думаю, чи могла я якось запобігти цій ситуації. Тож так, якраз так і є. Перепрошую, а можете повторити запитання? Здається, я забула його.

Я просто запитала, чи ви планували жити за кордоном до війни.

Так, до війни я планувала навчатися за кордоном. Я планувала подати документи на навчання в Чевнінг і поїхати до Великої Британії. Тобто, насправді, я кілька разів подавала заявку на участь у програмі Fulbright, але мене туди не прийняли. Тому я планувала подати заявку на Chevening, щоб поїхати на навчання до Великобританії. Чесно кажучи, я не була впевнена, що саме вивчатиму. Швидше за все, це було щось на кшталт медійної або журналістської справи, як-от медіа-дослідження або журналістика. Тож я збиралася подавати документи восени 2022 року. Це мало відбуватися, скажімо так, у зовсім іншому часовому проміжку мого життя. Але все змінилося. І це сталося десь на рік раніше, доволі несподівано. І ось я тут, у Оксфорді. Я одна з 26 стипендіатів, які були прийняті до Оксфорду цього року. Цю стипендію запровадив Оксфордський університет у відповідь на повномасштабне російське вторгнення в Україну. Власне, її було запроваджено наприкінці травня. Отож, я й не сподівалася її отримати. Я просто подала заявку, оскільки в соціальній антропології з'явилася можливість займатися питаннями, пов'язаними зі сферою медіа, і я відчула, що хочу працювати в цій галузі. Я просто спробувала. Чесно кажучи, я дійсно не дуже сподівалася на отримання стипендії, тому що в той же час я працювала в Брюсселі журналісткою. Отож, це фрагменти моєї біографії. Наприкінці березня я виїхала з України і поїхала до Брюсселя. І там я збиралася залишитися на пару тижнів, можливо, все ще працюючи онлайн в Україні. Але я випадково натрапила на цю можливість зайнятися журналістикою в Брюсселі, і просто хотіла подивитися, як все працює за межами України, скажімо так. А також у мене з'явилася ідея зробити щось корисне для своєї роботи в якості української журналістки, яка працює в Брюсселі. Тож я була рішуче налаштована шукати роботу саме там. Я намагалася зрозуміти, як все працює, і було навіть весело, тому що я отримала пропозицію з Оксфорду за день до того, як натрапила на вакансію, на яку дуже хотіла подати заявку саме як журналістка. І було весело, тому що я отримала листа з якоїсь дуже дивної електронної адреси, схожої на ту, з якої надсилають повідомлення про скасування заявок. Тобто, це був лист без фотографій, дуже загальний, на кшталт листа з Оксфорда чи чогось подібного. Я відкрила цей лист, а вони мені кажуть: «Ми раді повідомити, що вас прийнято». А я така: «Ні. Ну, може, це спам?» Так, це було абсолютно несподівано. І я відчуваю, що, певною мірою, не знаю, чи це пов'язано з самою оксфордською системою, тому що це магістерська програма, - я навчаюся на магістратурі, і вона досить інтенсивна - чи це пов'язано з тим, що я змінила третю країну за півроку, а може, з тим, що я приїхала сюди наприкінці вересня. Тож це абсолютно нове середовище, і ти одразу занурюєшся в нього, але я відчуваю, що моє сприйняття часу було дуже прискореним. Отже, я планувала зайнятися цим саме цього року. Тобто, наприклад, я починаю в наступному році і так далі. І в основному все це відбулося протягом кількох місяців, що було, як на мене, просто надзвичайно швидко.

Розкажіть, будь ласка, про свій досвід переїзду до Великобританії.

Гаразд, як я вже казала, я переїхала до Великої Британії з Брюсселя. І, гадаю, для мене це був дещо інший досвід, ніж для людей, які переїхали сюди з України, тому що в Брюсселі я пережила щось на кшталт культурного шоку, адже це зовсім інше середовище. Я не розмовляю ні французькою, ні голландською. Тож я також відчувала... Я працювала в замкнутому просторі ЄС. Замкнутий простір ЄС - це дуже специфічне утворення в Брюсселі, яке об'єднує людей з різних країн-членів ЄС. І англійська мова там є чимось на кшталт основної мови спілкування. Тож, певною мірою, було не так вже й погано. Але загалом це було зовсім інше мовне середовище, культура, спілкування з людьми дуже різного походження. І це було якось... В Україні перші дні війни ми провели з моєю родиною, можна

сказати, фактично в окупації. Це тому, що у моїх батьків був будинок, точніше, у них є будинок, вони живуть недалеко від Бучі, і ця територія в якийсь момент була окупована. Я не можу сказати, що вона була окупована – тобто, там не було... росіян, які ходили навколо наших будинків, але це просто тому, що наше село було десь на кілометр далі від шосе. Тож це далі по Житомирській трасі, і, може, ви знаєте, там є село Березівка. Тож фактично це просто... Тобто це Березівка, там є ряд дерев і наше село. Але річ у тім, що будинки з боків були на стадії будівництва. Тому не було схоже, що там хтось живе, хоча насправді там було багато людей. Тож вони просто не знали, що там хтось є, і не знали, що можуть щось награвувати. І, по суті, всі ці бої, стрілянина, відбувалися по всьому району. Я дуже добре пам'ятаю одну ніч, як я просто вийшла надвір, адже коли стрілянина стала дуже інтенсивною, ми сховалися в підвалі. Але навряд чи це б нас врятувало, бо підвал не був придатним для укриття від бомбардувань. Це просто підвал для зберігання, ну, знаєте, бляшанок, якогось садового реманенту, чогось такого. А все навколо просто палало. Тобто, так, це було доволі жахливо. Ми змогли виїхати звідти 6 березня. І це також було досить важко, тому що ми проїжджали повз розстріляні цивільні машини і бачили все це на власні очі. І в якийсь момент з'являється російський танк, який просто розвертається і цілиться в машину. І фактично кілька секунд ти не можеш зрозуміти, чи вдалося тобі виїхати живим, чи ні, і це було схоже на ситуацію, коли пакуєш свої речі. Моїм батькам було дуже боляче, тому що вони так довго мріяли про свій дім, про свою землю, і їм довелося все це залишити. Ми не могли скористатися своєю машиною, тому взяли машину сусіда. Він дав нам ключі і сказав: "Якщо вона вам потрібна, беріть". Ми доглядали за його собаками і просто залишили все, ми навіть не знали, чи зможемо повернутися. І одразу після цього ми поїхали в село до моїх бабусі та дідуся, а також до їхнього помешкання у Вінниці. Це у Вінницькій області. Тож, я б сказала, що це була зовсім інша річ. Але тієї ж ночі, коли ми приїхали туди, я не могла заснути. І, чесно кажучи, думаю, що тієї ночі ніхто не спав після такої подорожі. Крім того, у нас була сім'я сусідів з того ж села, що й ми. Моя мама зателефонувала їм, щоб пересвідчитися, що вони встигли виїхати, бо виїжджала довга колона машин. А вони сказали: «Так, звичайно». І моя мама така: «Гаразд, то куди ви тепер їдете?». А вони кажуть: «Ну, ми не знаємо. Нам нема до кого поїхати. Ми виїхали, тому що в тому районі у той момент не було електрики». У них було двоє маленьких дітей, і вони весь час сиділи в підвалі, а там було дуже, дуже холодно, і діти почали кашляти. Тож їм було дуже важко, і вони просто хотіли забрати дітей звідти. І моя мама сказала: "Гаразд, поїхали з нами". І ми вирушили всі разом, тобто нас було четверо, а їх шестеро, це були його батьки, його сім'я і двоє дітей. Тож замість чотирьох, того вечора до моєї бабусі приїхала величезна група людей. І тієї ночі ми знову чули, як над будинком пролітали ракети. В той же час я продовжувала працювати в інтернеті. Але в якийсь момент інтернет-зв'язок став поганим. І мої батьки наполягали на тому, щоб я поїхала до моєї тітки в Брюссель, тому що у моєї тітки там чоловік. Він зараз працює в новій комісії. Якось так. І я просто переїхала до тітки, просто, знаєте, як для... Знову ж таки, я не планувала виїжджати з країни. Я не планувала залишити все. Це було тимчасове рішення. Тож насправді я не знала, чи повернуся, чи не повернуся. Усе це було досить, скажімо так, випадково. І коли я приїхала до Брюсселя, то відчувала себе досить напружено. Адже переживши все це, ти приїжджаєш у Брюссель, а там... діти граються на дитячих майданчиках, люди дуже шумлять навколо. Насправді, це завжди так, і дуже часто люди не розуміють, що вони слухають гучну музику, влаштовують гучні феєрверки чи щось подібне, вони просто живуть своїм життям. А ти приїжджаєш з того середовища і думаєш: «Агов, годі вам, це ж відбувається просто по сусідству. Це жахливо. Як ви можете так жити?». І тут я зрозуміла, що саме так жила Україна до повномасштабного вторгнення, Україна, яка не була

під окупацією, Україна, яка не перебувала в зоні активних бойових дій. Тому що цілком зрозуміло, що це війна, це жахливо, але якщо ти не чуєш ці вибухи, то дуже важко... Мені здається, що дуже важко зрозуміти, як це насправді, коли ти просто безпорадний і нічого не можеш вдіяти з усім цим. Отож, коли я переїхала до Великої Британії, для мене, знову ж таки, це був свого роду особистий досвід у тому розумінні, що у мене не було сильного культурного шоку. І, чесно кажучи, я була щаслива, що переїхала до Великобританії, тому що не відчуваю, що Брюссель - це моє місто. Тут є свої особливості, як, наприклад, у випадку зі збором сміття. У них немає смітєвих баків, вони просто виносять сміття на вулицю, і тоді його мають забирати. Але справа в тому, що іноді, треба виносити його вночі, а потім вранці, до того, як всі прокинуться, його забирають. Проблема в тому, що деякі люди не дотримуються правил. І як на мене, там було якось брудно. Мені таке зовсім не подобалося. І, знову ж таки, що стосується замкнутого простору ЄС, то це дуже специфічне місце, де живуть такі люди, дуже амбітні та впевнені, що виконують надзвичайно важливу роль, навіть якщо вони просто відповідають на електронні листи тощо. Але вони просто переконані в цьому, а ви такі: «Народ, агон!».

Тож переїзд з Брюсселя до Великої Британії особисто для мене був свого роду визволенням, і було так дивовижно, коли на залізничному вокзалі я... Ну, було навіть трохи кумедно, коли я просто не знала, куди йти. Тож я підійшла до якогось чоловіка і запитала його про це. Було дивовижно, адже я відчула себе нормальною людиною, яка може спілкуватися з іншими. Ну, якось так. Не можу сказати, що Великобританія багато в чому схожа на Україну. Ця країна також має багато своїх культурних особливостей, але, як на мене, тут набагато легше, ніж у Бельгії, і мені тут досить таки... Знову-таки, Оксфорд – дуже своєрідне місце в цій системі, але я справді почуваюся тут добре. Так, я сумую за домом. Сумую за батьками. Іноді ці почуття дуже сильні, але так, думаю, мені справді комфортно в цьому середовищі. Знову ж таки, це мій особистий досвід, тому, можливо, він не співпадає з враженнями інших українців, навіть тих, хто навчається за тією ж самою стипендіальною програмою, але приїхав з України.

Чи були у вас певні очікування від сектору вищої освіти в Англії у порівнянні з вищою освітою в Україні?

Ну, мені доводилося чути про систему освіти у Великій Британії, і чого мені не вистачало в Україні, так це зосередженості. Адже моя магістерська програма з журналістики включала в себе величезний обсяг різних предметів, від цифрового маркетингу до... документалістики і, наприклад, роботи журналістів у небезпечному середовищі. Було досить цікаво, тому що навіть моя група складалася з людей, які знімали документальні фільми, а тепер уже працюють у цьому секторі, а також блогерів у ТікТок тощо. Тож це величезний спектр, і тут є такі люди, як я, що здебільшого займаються антропологією, антропологією медіа чи, власне, медіадослідженнями. Тож, гадаю, це щось посередині. Це була така собі божевільна суміш, і я відчуваю, що наша програма також була схожа на таку суміш, тому що частина цих дисциплін була більш корисною для мене, а частина, думаю, просто викладалася заради галочки. Тобто моя магістерська програма була дійсно дуже хорошою, і я дійсно вважаю Києво-Могилянську школу журналістики однією з найкращих шкіл в Україні, якщо не найкращою, де готують журналістів, тому не можу сказати, що я про щось шкодую, але відчуваю, що мені справді бракувало зосередженості в навчальній програмі, бракувало послідовності в тому, що ми вивчали. Саме цього я очікувала і саме тому хотіла подати заявку на навчання у Великій Британії. Тож тут я почуваюся більш зосередженою. Мені просто потрібен куратор і люди, які б мене скеровували в цьому напрямку. Я подала документи до Оксфорду з дуже конкретним дослідницьким проектом, який, власне, і розвинувся у мою

пропозицію щодо отримання ступеня доктора філософії (DPhil). Тож мої плани дещо змінилися, оскільки я отримала пропозицію від університету щодо навчання в докторантурі тут, але фінансування не було надано. Отже, я вирішила вчинити по-іншому, а саме: вступити на дворічну магістерську програму (MPhil), а потім перейти на докторську, але також є можливість пройти дворічну програму для здобуття ступеня доктора філософії. Тож фактично замість одного і ще трьох років, я, сподіваюся, якщо все буде добре, навчатимуся два і ще два роки. Тож так, я на це і розраховувала: що отримаю керівництво, середовище для роботи і доступ до ресурсів. Тому що, ну, не знаю, чи варто мені про це розповідати, бо мені здається, що це не озвучено, як би це краще висловити, для цього є відповідний вислів, це така негласна домовленість. Тобто всі знають, що це відбувається, але ніхто про це не говорить, зокрема про доступ до академічних джерел. Тож якщо у вас є статті, які були опубліковані зовсім недавно, і статті, які були опубліковані в західних дослідницьких журналах, то інститути в Україні, здебільшого, просто не мають фінансових ресурсів для того, щоб придбати доступ до цих матеріалів. І такі видання, як Taylor and Francis Group, гадаю, були просто недоступні через обмежені фінансові можливості університету. Тож річ у тім, що, скажімо, у моєму університеті були викладачі, які здобули освіту в західних вишах, як-от у США, і у мене був викладач, який також здобув освіту в Оксфорді. І це ще один фактор, який формує певні очікування, тому що ти бачиш, як ці люди мислять, порівняно з людьми з іншого середовища. Тож наприклад, у мене був лектор, який здобув освіту в Санкт-Петербурзькому університеті, а також лектор, який закінчив Сорбонну, і різниця в тому, як мислили ці люди, була очевидною. Чесно кажучи, вони обидва були чудовими лекторами, і я дуже любила їх обох, але річ у тім, що їхні підходи до викладання дуже різнилися. І я думаю, що західний підхід дає більше можливостей. І знову ж таки, якщо б ці лектори були вихідцями із західного середовища, вони могли б привезти якісь матеріали, якими б ділилися зі своїми студентами. Власне, я навіть не знаю, чи це законно, але я не порушую жодних правил, тому що, наскільки мені відомо, такими речами не можна ділитися, але для нас це був єдиний спосіб отримати доступ до цих інструментів. Я знову ж таки, дуже прагнула цього, і ми часто використовували платформу SciHub, адже вона дозволяє відкривати ці статті безплатно. І, навіть на особистому рівні, платити 50 фунтів за статтю, лише для того, щоб побачити, що в ній немає нічого корисного для твоєї роботи, - це дуже недоцільно. Це не те, що хотілося б робити в Україні, в українських реаліях, і, враховуючи наявний рівень доходу, ви б не стали цим займатися. Тож ця різниця в наявних ресурсах дуже добре відчувається. І знов-таки, у мене були чудові викладачі, чудові програми, які дозволили мені скористатися такими ресурсами. Але я добре розумію, що не всі заклади вищої освіти в Україні мають такі можливості. Тож саме цього я дуже очікувала від Великої Британії. А також це були мої очікування від Оксфорду. Існує ціла низка стереотипів про те, що таке Оксфорд. Ну, типу, розкішні люди з багатих родин, знатних прошарків, як-от сини лордів тощо, завжди одягнені в костюми. Саме це я бачила на фотографіях. Я це бачила. Раніше, пару років тому, у 2019 році, я вже була у Великій Британії. Тож, і в Оксфорді я вже була. Найцікавіше те, що як турист ти не бачиш багатьох речей, а лише центральну частину, і не потрапляєш за ці стіни, або ж тратиш на це великі гроші. Тож можна лише уявляти, що там таке. А потім бачиш вишукано одягнених людей і думаєш: "Боже мій, ось як виглядають студенти Оксфорду". Тепер я розумію, що це здебільшого не оксфордські студенти. Тож це туристи або студенти Оксфорда, які навчаються тут перший тиждень, і саме тоді вони вдягаються по-особливому. Але згодом це вже зовсім інше середовище. І коли сюди потрапляєш, то бачиш, що насправді тут є люди з дуже різних світів. Я навчаюся на аспірантурі, тож це також дещо інша категорія людей, я б сказала, тому що тут зібралося значно більше людей різного етнічного

походження. Багато хто з них отримує стипендію, а щоб отримати таку стипендію, як Кларендон, конкурс на яку надзвичайно високий, потрібно бути справжнім фахівцем у своїй галузі. Це означає, що ці люди походять із середовища, де їм довелося вчитися, і доводять, що вони тут навчаються не просто тому, що батьки заплатили за них гроші. Проте не можу сказати, що якісь мої стереотипи, принаймні певною мірою, справдилися. Тут спостерігаєш зовсім інше оточення. І це насправді цікаво. Нещодавно я думала про ось таке - про стипендії та фінансування, і це дуже цікаво, адже коли бачиш вартість навчання на сайті, а також витрати на проживання і все інше, це просто приголомшує. Виглядає так, ніби тут навчаються дуже багаті люди. Але насправді, коли отримуєш стипендію, яка покриває всі ці витрати, це теж дуже цікаво, адже, з одного боку, це величезна сума грошей. З іншого боку, ти ніколи не маєш доступу до цих коштів. Тож тобі залишається лише крихітна частина, яка йде на твою особисту фінансову підтримку, яка, на мою думку, навіть нижча за мінімальну зарплату у Великій Британії. І це свого роду реальність, в якій ти живеш. І... Крім того, якщо хочеш стати постдоком тощо, треба знову шукати фінансування. Це наче безкінечний процес. Цього не побачиш у фільмах, де показують шикарних оксфордських професорів, які заробили багато грошей і можуть дозволити собі жити так, як їм заманеться. Тож, гадаю, все кардинально змінюється, коли стаєш частиною цієї системи.

А можете розповісти про виклики та можливості, з якими ви зіткнулися під час навігації у цьому новому просторі вищої освіти у Великій Британії?

Ну, я б сказала, перші тижні були досить захопливими, адже перший тиждень – це, практично, період соціалізації. Ти дізнаєшся про коледж, університет, систему освіти тощо. Також знайомишся з викладачами, однокурсниками. По суті, перший тиждень – це щось на кшталт: "Привіт, здоров, як справи? Де саме ти навчаєшся? Звідки ти?». І це вже просто нескінченна балаканина або щось на кшталт того. Іноді спілкування може бути досить інтенсивним, бо у вас може бути три-чотири зустрічі на день. І, чесно кажучи, у мене було відчуття, що моє навчання розпочалося вже тоді. Не знаю, чи це тому, що я вивчала соціальні науки, чи це щось інше, але ти насправді вчишся на різному життєвому та освітньому досвіді людей. І ти дійсно помічаєш ці відмінності. Отже, я займаюся соціальною антропологією і щойно закінчила написання есе про поняття обміну, особистості та етнічної приналежності. Я постійно думаю про те, що використовую матеріали з етнографії, але, як фоновий шум у голові, постійно думаю про те, що всі ці люди мають різне походження, навіть про те, що... Ну, я звикла бути дуже тактильною. Тобто коли я з друзями, я можу їх торкнутися, або потримати за руку, або, не знаю, іноді просто поцілувати в щок. Ну, це все індивідуально, буває по-різному, але знову ж таки, я звикла до чогось, і найголовніше, що принаймні в моєму університеті або серед моїх друзів, і я маю на увазі не лише близьких друзів, а й досить широке коло людей, обійми сприймаються як щось дуже звичне. А тут я іноді відчуваю, що мені потрібно стояти трохи осторонь від людей, адже це їх особистий простір. І мова не про те, що я хочу вторгнутися в їхній особистий простір. Просто сприйняття тактильних відчуттів і близькості дуже відрізняється у різних людей. Отож мені було трохи сумно, бо ніхто не обіймався. Згадую свій перший тиждень в університеті в Україні. І в перший же день після завершення такого знайомства та представлення ми всі обіймалися. Тож коли ти виходиш, то просто обіймаєш усіх, десь 20 людей, і ти йдеш і обіймаєшся з усіма. Але це сприймалося як щось абсолютно нормальне. А тут ти все одно тримаєш дистанцію – особисту, фізичну, будь-яку. І щоб звикнути до цього, потрібно досить багато часу. Це по-перше. По-друге, це була така розмова: «Привіт! Як справи? Звідки ти? З України? О, мені дуже шкода». Я інколи мала такі розмови. Іноді це було щось на кшталт... Ну, от, у моєму

коледжі була одна людина. У мене була ситуація з цією людиною, коли, ну... я відчуваю, що війна залишає певні відбитки на тобі і на твоєму способі мислення. Тож я пам'ятаю, що просто прийшла до зали, де ми всі вечеряли, і почала про це говорити. Здається, банк Lloyd's відмовився відкрити банківський рахунок російському студенту. І я, не знаю, десь посередині пожартувала з цього приводу, і сказала: "Ха-ха, ну так воно і є, але я маю на увазі, що мене не те, щоб тішить відмова відкрити банківський рахунок, але мені приємно, що ця установа висловила таку позицію". Мені дещо складно говорити про стосунки з росіянами, адже, з одного боку, я ж не нападати на першого-ліпшого росіянина, якого побачу в своєму оточенні. І я знаю тут кількох людей, які є росіянами, і ми... Якщо це шанобливе спілкування, то у нас цілком адекватні розмови. На глибоко особистому рівні, у мене є деякі... Іноді я просто не розумію цього спротиву, тому що я родом із того оточення, де відбулася Революція Гідності, мені було 16 років. Коли мені було шість років, у нас була Помаранчева революція. Отож, я звикла до дещо іншого типу функціонування суспільства. Тому, знов-таки, коли їхня країна робить щось подібне... В момент, коли я пожартувала з цього приводу, було висловлено дуже складний набір наративів. І люди, можливо, навіть якщо вони цього не розуміли, казали: «Гаразд, це неважливо». Згодом, десь через пару тижнів, ми просто розмовляли з людиною з мого коледжу, яка була у студентському барі. І ця людина після двох куклів пива просто відставила його вбік і сказала: «Це було так гидко, коли ти це сказала». А я така: «Що?» І це відбувається на очах у інших. Тож я така: «Що ти маєш на увазі?». А та людина відповідає: «Ну, це було так нелюдяно, ти так нелюдяно ставишся до росіян, як можна таке казати? Це так огидно, ти огидна». І він повторив це кілька разів. І, по-перше, це було щось на кшталт: «Ну, ти розумієш, звідки я приїхала? Ти маєш хоч якесь уявлення?» Я ж не просто так, знаєте, випадково... я ж, знов-таки, ні на кого не нападала. По-друге, я сказала це в приватній розмові, як мені здавалося, серед моїх друзів і подруг, які насправді розуміють моє походження, і які розуміють, чому я говорю щось подібне. Тож коли ви бачите представників цієї країни, які стоять біля вашого будинку і мало не вбивають вас, у вас, гадаю, дещо інші емоції та погляд на речі. Так, мені доводилося брати участь у таких розмовах. І оскільки це відбувалося на очах у інших людей, мені доводилося вступати в цю розмову і пояснювати, чому я так сказала і чому так сталося, хоча, думаю, мені не варто було цього робити. Була й інша ситуація, коли ми пішли до нічного клубу з другом, португальцем за національністю. Ми просто танцювали і раптом натрапили на іншого нашого друга, який сказав: «Ага, у мене є один друг. Він з Бразилії, але вже кілька років живе в Росії». А я така: «Привіт, як справи?». А він каже: «О, ти з України?». «Так», — і він одразу переходить на російську. Він не питає мене, чи я розмовляю російською. Він не питає, чи я бажаю розмовляти російською. Він просто переходить на російську. І це все відбувається десь о першій годині ночі. Це нічний клуб, тобто місце, куди всі ми прийшли просто відпочити і, в певному розумінні, зняти тривогу й напругу. Тож усе це відбувалося в такій ось соціальній ситуації. Ця людина бачить мене вперше в житті. Це людина, якій я кажу: «Ну, я розмовляю російською, але я не хочу нею спілкуватися. Не хочу розмовляти цією мовою зараз, чи не могли б ми поговорити англійською? Мені так зручніше, враховуючи обставини, в яких я зараз перебуваю». Людина продовжує говорити російською: "Ви розумієте, що я кажу?". А я така: «Чоловіче, я не буду з тобою розмовляти. Не хочу підтримувати цю розмову». А він відповідає: «Так, але велика російська культура насправді...». І продовжує говорити російською. А я така: «Добре». І тоді я просто розвернулася й пішла, тому що ситуація була дуже неприємною з багатьох поглядів. І ми продовжували танцювати в різних кутках аж до самого ранку. І знову ж таки, зважаючи на те, що я прийшла туди зі своїм другом, це було трохи дивно. Але наприкінці вечора, коли ми вже виходили, то знову натрапили на ту групу

людей. Ми підійшли до них, і той чоловік знову намагався мені щось сказати, і я була дуже вдячна своєму другові, тому що в якийсь момент він просто став між нами і сказав йому: «Просто не чіпай її, не розмовляй з нею, просто не чіпай». І оскільки він португалець, а той чоловік з Бразилії, вони просто перейшли на португальську. І мій друг просто перейшов на... Навіть не знаю, що він сказав, але він близько 10 хвилин просто розмовляв з цим чоловіком доволі сердито. І коли ми пішли... Він такий... Тож він сказав, що у нього також є друзі-українці, і вже досить довго спілкується про це. І він такий: «Чому це все відбувається?». Це ж навіть не росіянин. Це ж просто якась випадкова людина, яку ви бачите вперше в житті, і яка просто підходить і починає переконувати вас, що ви насправді не повинні ненавидіти росіян. Насправді треба прийняти все як є тощо. А іноді буває й таке, що... Ну добре, я не проти перейти на російську, якщо це приватне спілкування. І якщо людина питає мене, чи я не проти. Тож, гадаю, це питання поваги, дотримання меж і розуміння контексту. Іноді зустрічаються люди, як-от росіяни в Оксфордширі, які просто підходять і починають розмовляти з вами російською. І хоча ви відмовляєтеся розмовляти з ними цією мовою, вони просто продовжують говорити нею. Тож залишається лише розвернутися і піти геть, тому що кращого рішення для таких ситуацій я не знайшла. Отак все це й відбувається. Тобто, все це не обов'язково стосується початкового етапу, але дуже сильно пов'язано з соціальним контекстом. Звісно, до цього варто додати й виклики, пов'язані з навчанням. Тож я менше про це розповідаю, бо з огляду на мій досвід, відчуваю, що моя система пріоритетів, можливо, дещо змінилася, бо мої батьки, друзі, всі мої близькі – в Україні. Часом я не сплю по півночі, бо в Україні відбувається чергова атака безпілотників. І знову ж таки, ми розуміємо, що не можемо їх зупинити. Ми нічого не можемо зробити, окрім як... Ну, наприклад, мої батьки є волонтерами і збирають гроші для армії. Я роблю все, що можу, я тут є головою української громади. Ми намагаємося організовувати якісь заходи, показувати Україну з різних ракурсів місцевій аудиторії. Але іноді дуже важко пробитися крізь ці стіни. І є те, про що люди запитують першими. Вони кажуть: «Якщо хочеш поговорити, будь ласка, не соромся». Тобто, так, більшість з них говорять це з ввічливості, бо що ж іще можна сказати в таких випадках? Просто щоранку, коли приходиш на сніданок, розмовляєш з людьми, вони запитують: «Як справи?». Ну, на мене все ще впливає ситуація, яка трапилася за ніч, і в мене не все гаразд. А вони запитують: «Чому в тебе не все гаразд? Що трапилося?». І у мене є два варіанти: або просто сказати про це дуже узагальнено, як-от про ситуацію вдома, або дійсно поговорити про це. Мені здається, що спочатку я говорила про це, але через деякий час люди просто сприймали мою розповідь так: «Авжеж, це як завжди». Це як якась... Спочатку люди були приголомшені і реагували емоційно, але, гадаю, згодом це стало чимось на кшталт рутини. Також існує й інший аспект, скажімо, коли ми збираємося з друзями в якомусь пабі, що становить значну частину місцевої культури спілкування. Тож уникнути цього просто неможливо. В якийсь момент люди просто починають говорити про свої країни. Що ж, вибачте, але я мушу говорити про те, що в мене на серці. Я розумію, що, можливо, це не найкраща соціальна ситуація для таких розмов. Та знову ж таки, я відчуваю, що ніби уникаю деяких тем, щоб не згадувати сумні історії, які викликають доволі неприємні почуття у людей, адже сприйняття російської культури дуже міцно вкоренилося в публічному дискурсі тут і в європейських країнах. А це означає, що їм доводиться долати власні упередження та змінювати своє світосприйняття. І загалом стає дуже некомфортно, як через це, так і через те, що такі історії далеко не найприємніші. Тож я відчуваю, що в мене вже сформувався певний імунітет. А для людей це просто щось із іншого світу. В якийсь момент ти просто певною мірою перестаєш говорити про щось сумне, і зрідка розмовляєш про це лише з найближчими людьми. Іноді стається якийсь надлом. Якщо чесно, таке теж буває. Ось, як я справляюся із

цим - зачинаюся у своїй кімнаті на деякий час, щоб зачекати, поки все вляжеться, або розмовляю з дуже близькими людьми, які у мене тут є, здебільшого з іншими українцями. Це одні з найбільших викликів, з якими я тут зіштовхуюсь. Але водночас, знов-таки, гадаю, це питання пріоритетів. Так, навчальна база тут дійсно дуже серйозна, а вимоги до навчання дуже жорсткі, якщо порівнювати навіть з тим, що було в моєму університеті. І це навіть цікаво, тому що я пам'ятаю, як мені доводилося багато писати. Моя дипломна робота була на 100 сторінок, зовсім не той обсяг, який ми тут пишемо, і вона була дійсно якісною. Це також була важка робота, тобто я могла прочитувати 500 сторінок літератури з філософії та політології на тиждень, а також стільки ж наукових статей з групи Taylor and Francis. Я читаю ці матеріали тут і читала їх під час навчання на бакалавраті. Але тут я відчуваю набагато більший тиск, і я не знаю чому, можливо тому, що тут ти наче на вершині. Тож фактично доводиться боротися за своє місце під сонцем, ну, щось на зразок того. А ще тут є стільки людей, і, як на мене, також відчувається сильний тиск з боку однолітків. Навіть не знаю, чому, але тут відчувається набагато більший стрес. Я щойно склала іспит, який необхідно було написати вдома, – два есе, по 2,500 слів кожне, і все це за тиждень. Мушу сказати, що я вже займалася подібною роботою раніше. І, якщо чесно, я написала таку кількість слів, але всередині була налаштована відкладати на потім. Мені вистачало й одного дня, щоб її написати. І не можу сказати, що вона була поганої якості. Я могла написати досить непогані роботи за один день або навіть за вечір. І це все з використанням тих самих джерел, тих самих аналітичних інструментів. Але тут усе треба перевіряти двічі. Ти двічі перевіряєш кожен окрему літеру, а також використані джерела. І в цілому, все це додає ще більшого стресу. Не думаю, що це слово добре описує ситуацію, але саме його я чую тут дуже часто, а ще такі слова, як "стресовий", "тривожний", "занепокоєння". Тобто ці слова постійно супроводжують вас і лунають від людей на різних рівнях, окрім докторів філософії. Можливо, це тому що вони працюють над своїми проектами в повільному темпі. Це щось на кшталт: «О, я можу розслабитися. Можу попрацювати сьогодні, а можу й завтра». Більшість із них. Тобто не можна сказати, що вони не дуже старанно працюють, але, гадаю, вони просто більш розслаблені. Ну, мабуть, якимось так.

Чи отримували ви якусь підтримку від університету або одногрупників впродовж цього часу?

Маєте на увазі академічну чи...? Гаразд. У мене тут чудовий науковий керівник. Вона дуже допомагає мені, і в особистому плані, і в академічному, - у нас було кілька розмов про мою ситуацію, про моє академічне навантаження тощо. Вона мені дуже допомагає. Я знаю, що у разі виникнення будь-яких питань, можу написати їй. Вона дала відгук на мою заявку щодо отримання докторського ступеня. Отже, важливо знати, чим саме хочеш займатися, і просто ходити туди-сюди та розмовляти з людьми, зокрема, з викладачами. І я бачила тут своїх однолітків, які, приміром, докладали чимало зусиль, щоб написати дисертацію. Вони казали: «Ну що ж, мій науковий керівник не знає теми. Не знаю, що мені робити. Я ще ніколи цього не робив». А я думаю інакше, бо навіть якщо мій науковий керівник не знає якоїсь теми, я йду на свій факультет, шукаю людей, які займаються подібними темами чи предметами, і намагаюся налагодити зв'язки з тими, хто дійсно займається подібними темами. Тобто, якщо не страшно просто поговорити, поспілкуватися, налагодити зв'язки, а для мене це не є проблемою, то все буде гаразд. Писати всі ці електронні листи досить складно, тому що у вас зовсім інший стиль написання, ніж у нас. Мушу сказати, що іноді Chat GPT дуже допомагає в цьому плані, причому не змістовим наповненням, а, скажімо, оформленням усіх матеріалів у британському дусі. Тобто, це стосується електронного листування, а не академічної роботи. Тож так, це може бути справді корисне середовище, але потрібно докласти зусиль, щоб

отримати бажаний результат. Що стосується емоційної підтримки, гадаю, тут багато говорять про психічне здоров'я. Багато студентів висловлювали невдоволення тим, як університет ставиться до цього питання. Водночас, університет проводить певні консультації, і виглядає так, що вони намагаються зробити все можливе. Студенти також намагаються зробити все можливе, але в цьому питанні досі є багато нюансів. Маю на увазі, що в цьому питанні можна отримати допомогу, але іноді це не так просто. І, наскільки мені відомо, багато людей обирають місцевих, а не університетських спеціалістів. Щодо колег, я відчуваю, що, ну, можна сказати, що у всіх нас різний досвід, але ми залюбки допомагаємо один одному тощо. Але не знаю, не можу сказати, що це обов'язково так, тому що люди тут дуже індивідуалізовані. Іноді складається враження, що вони занурені у свої дослідження, і коли тобі потрібна якась допомога, навіть просто кудись поїхати, дістати ліки, коли хворієш тощо, далеко не факт, що хтось відгукнеться на твоє прохання. Вони такі: «Ну, у мене свій проект, я над ним працюю, не маю на тебе часу. А, ти що, пишеш свій тижневий іспит вдома?». Тому ти просто пишеш, ти не... ти не можеш... ні, тобто я не проситиму про допомогу. Маю на увазі... Я думаю так: «Я пишу, але можу зробити паузу на 15 хвилин, щоб допомогти тобі з цим, наприклад, вийти на вулицю, поговорити з тобою і зайти поїсти. Я ж не сидітиму цілий тиждень у своїй кімнаті виключно за написанням якоїсь роботи». Як на мене, це нормально. Тож я просто не знаю, чи це культурна, чи якась місцева особливість, чи ще щось, але це досить нелегко. Але є й такі люди, що справді допомагають. Приміром, з моїми есе мені допомогла одна людина з мого коледжу, яка теж вивчала антропологію, торік вона отримала ступінь магістра, а зараз навчається на докторантурі. Вона просто запропонувала свою допомогу. Вона є носієм мови, тож погодилася допомогти з вичитуванням, тобто перевірити граматику, просто переглянути мою роботу і висловити свої зауваження. І це дуже допомогло, адже інші студенти казали мені те ж саме, коли я подавала заявку на здобуття ступеня доктора філософії. Це лише питання доброї волі. Але це не завжди так. Я намагаюся допомагати, чим можу. Якщо комусь потрібна моя порада, наприклад, у галузі, в якій я добре розбираюся або відчуваю, що можу дати пораду, я постараюся зробити все, що в моїх силах. Гадаю, те ж саме стосується й особистих ситуацій. Тому що я відчуваю спільність, ніби ми всі живемо в одній родині. Тобто, нам треба піклуватися один про одного. Не знаю. Хоча, можливо, це просто культурна особливість, бо для українців це абсолютно природно. А ще була ситуація, коли я захворіла. У мене була висока температура і лихоманка. Я була у своїй кімнаті. І я розповіла про це кільком друзям. Я одночасно отримала близько п'яти повідомлень: «Як ти? Тобі щось потрібно? Може, якісь ліки? У мене є дещо вдома, зараз принесу». Це п'ятеро людей, різної статі, різного віку, різних рівнів спілкування. А одне повідомлення від когось звідси, скажімо, було таке: «Тобі справді щось потрібно?». І про це я також розмовляла з іншими. Нещодавно я розмовляла зі своєю подругою, вона зі Швеції. Проте її мама, не пам'ятаю, з якої саме країни, але з Балкан. Вона розповідала, що потрапила в лікарню і звернулася до когось по допомогу, а їй відповіли: «А тобі справді потрібна моя допомога?». Тож не завжди люди готові допомагати іншим. Знову ж таки, можливо, це просто культурна особливість. Я не впевнена, чому так відбувається і як визначити причину.

Отже, думаю, ми підійшли до останнього запитання. Які у вас професійні плани на майбутнє? Ви плануєте залишитися у Великій Британії і чи сподіваєтеся продовжити навчання в докторантурі? І чи хотіли б взагалі залишитися в академічному середовищі? Чи бажаєте повернутися і зробити свій внесок у розвиток вищої освіти в Україні? Які у вас плани?

По-перше, я займаюся антропологією і дуже люблю цю галузь. І мені здається, що порівняно навіть з медіа-дослідженнями, антропологія може дати набагато глибше розуміння роботи

журналістів. Особливо, якщо поєднати ці два напрямки. Тобто берете аналіз матеріалів із медіадосліджень, польову роботу з антропології і поєднуєте їх - разом ці дисципліни дають набагато глибше розуміння роботи журналістів, ніж кожна з них окремо. Проблема в тому, що в жодному з університетів України немає кафедри антропології. Тобто, якщо мені потрібно захистити докторську дисертацію в українському університеті на таку ж тему, то, можливо, доведеться йти на кафедру медіа-студій, комунікацій чи, можливо, культурології. Зазвичай саме так і є. Тобто антропологією займатися можна, але це матиме зовсім іншу назву. І це не буде власне антропологічною школою, особливо такою, що має історію, як у Оксфордської школи антропології. Тож я дуже люблю займатися своїми дослідженнями. І гадаю, що оскільки хочу дослідити перший рік повномасштабного вторгнення, а в перспективі, роботу журналістів під час висвітлення війни, мені необхідно розпочати вже зараз і саме з тих даних, які вже є, тому що пізніше їх буде важче зібрати. Загалом, наступні кілька років я планую бути тут або в будь-якому іншому академічному середовищі, яке дозволить мені займатись цією справою. Тобто питання не в тому, чи я хочу виїхати з України, а радше в можливостях, які відкриваються для проведення подібних досліджень. По-друге, навіть якщо в майбутньому я захочу відкрити кафедру антропології в Україні, мені знадобиться досвід, набутий саме тут. Тож це ще один аргумент на користь цього. І я відчуваю, що моя мета – бути там, де я буду найбільш корисною, незалежно від того, чи це Україна, чи Великобританія, чи будь-яка інша країна. Саме це я відчула в Брюсселі та Великій Британії. Отже, так, подібні розмови, як-от на тему Росії, точаться вже багато років. Іноді просто необхідно впроваджувати зміни зсередини. Але, скажімо, ви з України і пишете статтю для New York Times. Це буде одна стаття, опублікована і написана New York Times, однак систему вона аж ніяк не змінить. А якщо ви дійсно хочете змінити її і грати, скажімо так, в довгу, то необхідно бути всередині тої системи. Потрібно змінювати себе зсередини. Можливо, це дуже непопулярна думка, адже існує занепокоєння щодо відтоку мізків з України тощо. Хмм. Але якщо змінювати систему, то лише зсередини. І мені здається, що все більше і більше українців і представників України насправді потрібні в різних установах, на різних рівнях. Особливо це стосується тих, хто працює з Україною як з державою або досліджує українську тематику в академічних колах. Скажімо, в Оксфордському університеті є російські та східноєвропейські студії. Але українців там немає. Студії мають назву «Російські та східноєвропейські». Тож, по суті, як мені здається, іноді Україна, Білорусь, Молдова, певною мірою країни Балтії - всі вони сприймаються як Росія. Я навіть чула це тут від деяких людей, як-от від білорусів. Не хочу розголошувати особисту інформацію, але чула, що деякі викладачі, які мали б знати різницю між Білоруссю та Росією, ставилися до них як до росіян, або називали їх росіянами, тому що насправді нікому немає до цього діла. Тож навіть з цього погляду українській тематиці потрібно приділяти більше уваги в академічних колах. Скажімо, я просто намагалася знайти якусь антропологічну літературу про кримських татар. Здається, я знайшла лише пару робіт, але насправді це дуже цікава спільнота, яка зберігає... Багато написано про єврейську ідентичність, але цього не можна сказати про кримських татар, хоча їм також вдалося пережити геноцид і депортацію 1944 року, а потім фактично зберегти себе. І те, що відбувається в цій громаді зараз... Це також вражає, адже вони намагаються зберегти себе в цих, я б сказала, умовах окупації Криму Росією, в той час як Крим є дуже великою частиною їхньої ідентичності. Це дуже складна тема, але це лише один приклад. Літератури про це насправді обмаль. Я намагалася знайти якусь літературу в українських ЗМІ. Основна увага приділяється окресленню російської пропаганди, але майже нічого не розповідається про роботу журналістів у цій країні. Тобто українські журналісти висвітлюють війну з 2013 року, точніше, з 2014 року. Тож існує чимало літератури щодо роботи журналістів під час

Арабської весни, Балканських воєн чи будь-якого іншого військового конфлікту. Але про Україну написано досить скупо, і вона не була об'єктом дослідження для багатьох. Отож, з цього погляду, це свого роду... Необхідно впроваджувати багато змін, і, з прагматичної точки зору, ці зміни можливі. Але для цього потрібні люди, які говорять від імені України. Насамперед, це будуть українці, а не представники інших національностей. І хоча підтримка з боку людей на кафедрі східноєвропейських та російських студій справді вагома... Вони... Це насправді цікаво, адже назва цієї кафедри звучить як «Російські та східноєвропейські», а не «Східноєвропейські та російські» студії, що, знову ж таки, викликає занепокоєння. Якщо я не помиляюся. Я в цьому не впевнена, але мені просто спало на думку. Отже, там є люди, які дійсно співпрацюють з Україною. Тобто вони займаються певними українськими питаннями. Скажімо, вони співпрацюють із греками з України тощо. Але тут необхідна дуже кропітка і довготривала праця. Тож я бачу себе у цьому амплуа тут, оскільки є частиною цієї системи. Знов-таки, мова йде не про те, щоб повернутися в Україну чи залишитися тут, а про те, щоб бути корисною, виконуючи свою роботу. Наразі мені потрібен досвід і навички, а також ресурси, аби займатися дослідницькою роботою тут. А в майбутньому, ну... Так, можливо, я повернуся в Україну. Власне, я могла б допомогти розвивати цю кафедру антропології, або могла б залишитися тут і просто продовжувати просувати українські інтереси. Думаю, це залежатиме від ситуації. Поки що не можу сказати, як буде в майбутньому. Наразі думаю, що зможу щось конкретніше сказати не раніше, ніж через пару років.

Гаразд, дуже дякую. Було дуже приємно з вами поспілкуватися. Я вимикаюсь.